УДК 81:39

ДО ВИКОРИСТАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ "ДОБРО" ТА "ЗЛО" В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКАЗКАХ ТА ШОТЛАНДСЬКИХ БАЛАДАХ

Багратіон-Мухранська Каріна Володимирівна,
канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття є продовженням дослідження функціонування морально-етичних категорій "добро" та "зло" та їх архаїчних відповідників в українській та шотландській народній та літературній творчості. Аналіз був здійснений на основі різноманітних фольклорних та літературних джерел, що у різні часи були використані шотландськими та українськими письменниками. Особлива увага приділяється українським народним приказкам та шотландським народним баладам (у потрактуванні Вальтера Скотта). Було підтверджено слушність міждисциплінарного підходу до вивчення цієї проблеми та її органічного вивчення у симбіозі з іншими науками.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, Вальтер Скотт, народна творчість, морально-етичні категорії "добро" та "зло".

Актуальність дослідження: вживання морально-етичних категорій "добро" та "зло", які розглянуті на прикладах із шотландської та української фольклорної та літературної спадщини, налаштовує на сприйняття європейської культури та історії в органічному поєднанні. З огляду на інтертекстуальні зв'язки цих категорій із духовною спадщиною митців, це дослідження було проведене для чіткішого окреслення вже існуючих відомостей про вплив народної творчості на доробок українських та шотландських авторів та їх місце у світовому літературному процесі. Крім того, з'ясування взаємодії елементів триєдності – "фольклор – література – історія" як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу, відкриває нові можливості для глибинного розуміння менталітету та загальноєвропейських цінностей.

Мета дослідження: довести справедливість точки зору про те, що кожен із елементів твору є взаємопов'язаним і те, що текст представляє єдиний комплекс проблем, що має право бути розглянутим у симбіозі усіх його елементів. Такий "органічний" текст випромінює ті естетичні орієнтири й духовні шукання українського та шотландського суспільств, які не підвладні моральній девальвації, скороминущим політичним та ідеологічним інтересам.

Предмет дослідження: розглянути деякі випадки використання розповсюджених морально-етичних категорій "добро" та "зло" та довести подібність їх вживання в українській та шотландській народній та літературній творчості. Ми також доводимо, що вони додають психологічного забарвлення, несуть у собі ознаки національної ментальності та світосприйняття, передають здоровий глузд народу й подекуди патріотичні почуття українських та шотландських авторів.

Об'єкт дослідження: використання морально-етичних категорій "добро" та "зло" на основі різноманітних фольклорних та літературних джерел, що у різні часи були використані шотландськими та українськими письменниками.

Наукова новизна дослідження: Культурологія в Україні, нарешті, отримала статус синтетичної гуманітарної науки з власним предметом, відмінним від філософії,

історії, мистецтвознавства тощо. Ним є культура як комплекс матеріальних, духовних, соціальних, інтелектуальних та інших набутків суспільства, обумовлених завжди конкретною в часі й просторі системою цінностей та моделей світосприйняття. Тож цілком логічною і актуальною є поява навчальних посібників та статей з історії української та західної цивілізації, у яких стверджується універсальність морально-етичних категорій, проводиться пошук спорідненого у національному характері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: При дослідженні вказаної проблеми використовувалися роботи Р. Якобса "Праці з поетики", В. С. Ващенко "Слово та його значення: Посібник з лексикології", Е. В. Кузнецової та Л. А. Лисиченко "Лексикологія сучасної української літературної мови". Особливе місце у нашому дослідженні займають інтерактивні джерела, такі як "Українські традиції" [Українські традиції 2012]. Із закордонних робіт були проаналізовані F. B. Snyder "Robert Burns. His Personality, His Reputation and His Art", H. Pierson "Walter Scott and Robert Burns", "Ministrelsy of Scottish Border, consisting of historic and romantic ballads, collected in Southern countries of Scotland; with a few modern date founded upon local tradition", Б. Г. Реізов "Творчість Вальтера Скотта".

Світовий фольклор насичено сюжетами, в яких відбито постійне протистояння добра і зла, життя і смерті. В результаті ми стаємо носіями певної психолінгвістичної інформації, яка інстинктивно відображається у нашому повсякденному житті через спілкування та реакцію на зовнішній світ. Антоніми добро та зло виражають доповнювальні, комплементарні відношення, оскільки характеризуються наявністю протилежних сем ("позитивне"-"негативне"). Вони мають також споріднене значення й застосування в українській та у шотландській літературі. Тож проаналізуймо контекстуальну реалізацію значень іменників "добро" та "зло" на українських та шотландських прикладах. За значеннєвою відповідністю певній сфері життя людей їх можна умовно розподілити на 3 групи:

I. Побутова сфера: "*Добре чути далеко, а зле ще далі*" [Українські традиції 2012, 3]. У баладі "Sir Aldingar" архаїчний епітет "ugsome" (поганий, жахливий, негідний, огидний, брехливий) містить оцінний компонент і виражає різко негативне, презирливе ставлення короля до виродка-жебрака, який образив королівську гідність: "*Since she has lain into your arm. She never shall lie in mine. Since she has kissed your ugsome mouth, She never kiss mine"* [Alexander 1982, 467]. Можна припустити, що словосполучення "ugsome mouth" контекстуально розширює свою парадигму до значення "людина, яка каже огидні речі, бреше". Використання застарілого слова підкреслює емоційну напруженість ситуації, передає настрій героя: обурення і разом із тим біль, оскільки королева покохала не доблесного лицаря, а потворного жебрака.

II. Соціальна сфера: "*Буде добре, як мине зле*" [Українські традиції 2012, 3]. Пророцтва Томаса Римача, "шотландського Нострадамуса", відомого барда, що активно "жили" у народній пам'яті шотландців, були широко запозичені Вальтером Скоттом. У тексті балади про Томаса Римача, яку він використав, співіснують синоніми "boot" (добро, користь) і "help", яке перекладається власне як "добро". Іменник "boot" на момент запису балади вже був архаїзмом, "help" – нейтральним словом: "*When bale is at hyest, Boot is at next, help enough there may be*" [Багратіон-

Мухранська 2007, 114]. Архаїзм мав більшу експресивність через невживаність у сучасній мові і, крім того, відрізнявся від свого синоніма відтінком значення, передача якого була необхідна у баладі з драматичним сюжетом. Цей іменник вживався не просто в значенні "допомога", а "добро, протидія злу, порятунок у важливий момент, коли, здається, вже немає надії". Тут також зустрічається застаріле слово "bale" у значенні "нещастя, зло, горе, лихо". В іншій відомій баладі "Laird o Drum" можна знайти архаїзм "rue". Ця балада оповідає про події, що відносяться до другої половини XVII ст. Це дозволяє стверджувати, що на момент виникнення і запису лексична одиниця "rue" у значенні "шкодувати, страждати у результаті злих вчинків, чинити зло" використовувалася саме у значенні "шкодувати про щось, каятися". Архаїчний варіант іменника "rue" має емоційно-стилістичну спрямованість. Його вживання зумовлене поетичною задачею додати монологу героя схвильовано-поетичної спрямованості, донести глибину хвилювань головного героя, який, забувши про честь роду, робить пропозицію дочці селянина, який, проте, відмовляє, розуміючи неможливість нерівного шлюбу: "*O, my bonny, bonny may, Will ye not rue upon me?A sound, sound sleep I'll never get Until I lie ayon thee. Than were they weire of two black monkes Eche on a good palfrey*".

III. Релігійна сфера: "*Доброго і корчма не зіпсує, а лихого і церква не направить*" [Українські традиції 2012, 3]. Цікавим і спільним у менталітеті шотландців та українців, як виявляється, є певний ескапізм, відсторонення від негативного: "*Добре треба шукати, а зло саме прийде*" [Українські традиції 2012, 3]. Згідно із старовинними баладами на історичну тематику, майбутнє кровопролиття між шотландцями й англійцями було показане Томасу Римачу в образі кривавої ріки, в яку фея завела провидця по коліно. Проте пророцтва про подальші нещастя батьківщини слухач Корспатрик, один із головних героїв балади, не схотів вислуховувати і натомість поцікавився про благодатні часи для Шотландії: *Enough, enough of curse & ban. Some blessings show thou now to me*" [Багратіон-Мухранська 2007, 114].

Висновки та перспективи подальшого дослідження: текстоцентричні значення морально-етичних категорій "добро" та "зло" є похідними від певних контекстуальних обставин та світобачення народу. Семантична структура слова являє собою складне явище, яке можна охарактеризувати, тільки врахувавши його всебічні зв'язки із позамовною дійсністю та всередині лексичної системи. Спроби піднятися до аналізу культури через аналіз універсальних, морально-етичних категорій добра і зла у контексті літературних країн, що знаходилися у схожих соціо-політичних умовах, дійсно відповідають потягу сучасних лінгвістів, психологів та літературознавців розглядати європейську цивілізацію як результат колективного та індивідуального розвитку. Аналіз творів, де згадані категорії відіграють провідну роль, дозволяє пов'язати сучасний літературний процес із тим, що слугував його основою. Він забезпечує розуміння системного зв'язку всіх складових світової культурної спадщини, формує світоглядну позицію, що виростає на вагомому культурному, фольклорному та історичному ґрунті. Дослідження українських та шотландських фольклорних творів переконує в тому, що прагматичний елемент, який пізніше відобразився у творах шотландських та українських письменників та науковців, може вважатися слушною причиною для подальшого вивчення літератури та психології у їх симбіозі.

Статья посвящена короткому лингво-семантическому анализу морально-этических категорий добра и зла. Исследование было проведено на основе украинских и шотландских фольклорных источников и их адаптаций. Приведенные в статье результаты были достигнуты путем лингвистического и литературного анализа материала. Была подтверждена правильность междисциплинарного подхода к изучению этой проблемы и ее органического изучения в симбиозе с фольклористикой, психологией, историей.

Ключевые слова: морально-этические категории, добро и зло, фольклор, баллады, литературное творчество, В. Скотт.

The article is devoted to the study of the categories of good and bad and their analyses on semantic level. The analysis was executed on the basis of the selected Scottish and Ukrainian material. The results of the investigation were reached by means of linguistic and literature research and demonstrated the universal meaning of the given categories. The criteria of the old and modern outlook, the world understanding and mentality were analyzed in the scope of the various meaning of such opposite categories. The interdisciplinary approach proved to be efficient.

Key words: categories of bad and good, folklore, literature, balladry Walter Scott.

Література:

1. *Багратіон-Мухранська К. В.* "Фольклорні джерела творчості Роберта Бернса та Вальтера Скотта у контексті антиномії історія-вигадка": дис. … канд. філол. Наук : спец. 10.01.07 "Фольклористика" / Каріна Володимирівна Багратіон-Мухранська. – К., 2007. – 114 с.

2. *Alexander J. H.* " Scott and his Influence: The Papers of the Aberdeen Scott Conference", 1982 / J. H. Alexander. – Aberdeen : Association for Scottish Literary Studies, 1983. – 467 p.

3. "Українські традиції" : інтерактивний портал української народної творчості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/152-pryslivia-ta-prykazky-prodobro.